پێگەی منداڵان لە شیعرەکانی محەمەد دار یاسدا
توێژینەوەیەکی وەسفی و شیکاری یە

(PP 45 - 55)
ID No. 1632
http://dx.doi.org/10.21271/zjhs.22.3.3

م. ڕزگار عومەر فەتاح
زانكۆی كۆیە/ فەكەلتی پەروەردە / بەشی كوردی
rzgar.umer@koyauniversity.org

وەگـــــــرتن : 2017/07/18
پەسندكردن : 2017/12/27
بڵاوكردنەوە : 2018/05/15

پوختە
پێگەی منداڵان لە شیعرەکانی محەمەد داریاسدا. هە وڵیکە بۆ دەرخستنی بابەتێکی زۆر هەستیارو کاریگەر و پێشاندانی نرخ و بایەخ و پێگەی منداڵان لەشیعرو ئەدەبیاتی کوردیدا بە گشتی و لە شیعرەکانی شاعیردا بە تایبەتی. کەتائێستا بە پێ ی پێویست لای لێ نەکراوەتەوە ، ئەمە لە لایەك و نیشاندانی ڕۆڵی ئە م شاعیرە بەرزە لەلایە کی دیکەوە. ئە م توێژینەوەیە هەنگاوێکی گرینگە بۆ ئەوەی بە پێی پێویست یان بە شێوەیەکی ئەکادیمی بایە خ و پێگەی منداڵان لە ئەدەب دا بەگشتی و لە شیعرە کانی ئە م شاعیرە بەرزو هەست ناسکەدا بەتایبەتی بخە ینە ڕوو . سنوری توێژینەوەکە لە چوارچیوەی پێگە ی منداڵان لەشیعرەکانی محەمەد داریاسدا دە خولێتەوە . ئامانجی توێژینەوە کەمان دەرخستنی ڕۆڵ و گرینگ و کاریگەری بابەتی مندالانە لە شیعردا بەگشتی و بەتایبەتیش لەشیعرەکانی شاعیردا.ئە م توێژینەوەیە لە پێشەکی و دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە .بەشی یەکەم بەشێوەیەکی گشتی تێورییەو لە دوو تەوەرە پێکهاتووە .تەوەرەی یەکەم ،بریتیە لە چەمك وپێناسەی شیعری منداڵان.لێرەدا هەوڵمانداوە بەشێوازێکی و زانستی وئەکادیمی تیشك بخەینەسەر ئەوبابەتەو ڕوونی بکەینەوە.تەوەرەی دووەم بۆ مێژوو و هۆکارو مەبەستە کانی شیعری منداڵان تەرخانکراوە، بە ڵام بەشی دووەم : تایبەتە بە بایە خ و پێگەی منداڵان و بوارەکانی شیعری منداڵان گرینگی و ڕەنگدانەوەی لە شیعرەکانی محەمەد داریاس دا ، کەپێکهاتووە لە سێ تەوەرە . لە تەوەرەی یەکەمدا بوارەکانی (پەروەردەو فێرکردن و زانستی)مان لە شیعرەکانی محەمەد داریاس دا خستۆتە ڕوو .لەتەوەرەی دووەم دا ،بایەخ و کاریگەری بوارەکانی(دەروونی و تە ندوورستی)مان لەلای ئەم شاعیرە بەرزە پێشان داوە. لەتەوەرەی سێیەمیشدا و ئاستی قووڵی و کاریگەری و بەرزی بوارەکانی (نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاینی و کۆمە لایەتی) مان دەرخستووە.لەکۆتایدا ئەنجامی توێژینەوەکەو لیستی سەرچاوەکان و پوختەی توێژینەوەکەمان بەهەردووزمانی عەرەبی و ئینگلیزی خستۆتە ڕوو.

پێشەکی:

بابەتی منداڵان یەكێكە لە سەرچاوە گرینگەکانی داڕشتنی شیعری و پێگەو کاریگەریەکی زۆر بە هێزو گەورەشیی لە سەردەروونی منداڵاندا هەیە، بێگومان توێژینەوەکەمان بەناونیشانی(پێگەی منداڵان لە شیعرەکانی محەمەد داریاس) دا هەنگاویکە بۆ دەرخستنی بابەتێکی زۆر هەستیاروکاریگەرو پێشاندانی ڕۆڵ بەهای منداڵان لەشیعرو ئەدەبیاتی کوردیدا بە گشتی و لە شیعرەکانی شاعیردا بە تایبەتی، کەتائێستا بە پێ ی پێویست لای لێ نەکراوەتەوە، ئەمە لە لایەك و نیشاندانی ڕۆڵی ئە م شاعیرە بەرزە لەلایە کی دیکەوە.هۆکارە لاوەکییەکانی هەڵبژاردنی ئەو بابەتە زۆرن ، بەڵام بە شێوەیەکی سەرەکی بۆخۆشەویستی و گرینگی منداڵ و پایە و ئاسۆکانی لە بنیاتی کۆمەڵگە دا ، لە ئێستاو ئایندەدا لایەك و توانا و لێهاتوویی و ئەزموون و سەلیقەی شاعیر لە شیعری منداڵاندا لە لایەکی دیکەوە دەگەڕێتەوە.

لێرەدا بە پێی پێویستی کاری توێژینەوەکە، ڕێبازەکانی (وەسفی و شیکاری) مان بەکارهێناوە. بە مەبەستی بەرجەستە کردنی ئەو ئامانجە ئەدەبیانەی کەدەبێتە هۆکاری سەرەکی بۆگەشە کردن وسەرکەوتنی ئەو بابەتە. لە هەمان کاتدا ئە م توێژینەوەیە هەنگاوێکی باش و پڕ بایەخە بۆ ئەوەی بە پێی پێویست یان بە شێوەیەکی ئەکادیمی بایە خ و پێگەی منداڵان لە ئەدەب دا بەگشتی و لە شیعرەکانی ئەم شاعیرە بەرزو هەست ناسکەدا بەتایبەتی بخەینە ڕوو.بۆیە سنوری توێژینەوەکەمان لەم بابەتەدا چڕ دەبێتەوە. شیعری منداڵان پانتایەکی گەورەو فراوانی لە دەقی ئەدەبی منداڵاندا داگیر کردوە وکاریگەرییە کی گەورە و بەهێزیشی لەسەر منداڵان دا هەیە. بۆیە لێرەدا تیشك دەخەینە سەر ڕەنگدانەوەی ئەم بابەتە لە شیعرەکانی محەمەد داریاس دا. ئامانجی توێژینەوە کەشمان دەرخستنی ڕۆڵ و گرینگی و کاریگەری بابەتی منداڵانە لەشیعرەکانی شاعیردا.

•محەمەد دارياس : ناوی تەواوی محەمەد فه تحولا سه عیده، له ساڵی 1952 له شاری کۆیەی ئەدەب و هونەرو کوردایەتی له دایك بووه ، له ساڵی 1974 په یمانگای مامۆستایانی هه ولێری ته واو کردووه . ئەندامی یه کێتی ئه ده ب و نوسه رانی کوردو بنکه ی ئه ده بی و روناکبیری گه لاوێژه. ئێستا مامۆستایه له قوتابخانه ی میدیایی سه ره تایی له کۆیه .

بەشی یەکەم :چەمك و پێناسه و مێژوو و هۆکارو مه به سته کانی شیعری منداڵان

تەوەرەی یەکەم : چەمك وپێناسەی شیعری منداڵان:-

له راستی دا هەر له کۆنەوە منداڵ و شیعری منداڵان پایه و پێگەیەکی گەورەو فراوانی له بواری ئەدەبیدا هه بووه. بۆیه دەبینین که مر تا زۆر شاعیران و نوسه ران و ڕوناکبیرانی کوردیش هه ستیان به گرینگی و بەهای منداڵان کردووه و پێیان وابووه که پێویسته منداڵانی کوردیش وەك منداڵانی ولآته پێشکەوتووەکان بایه خیان پێبدرێت و به رەو ئاییندەیه کی گه ش و پرشنگدار ئاراسته بکرین .چونکه مندالان بنیاتی هه موو کۆمەڵگاو نەتەوەیه کن . دیاره باشترین ریگاش بۆ ئه و مەبەسته ئه ده ب و شیعری منداڵانه. چونکه شیعر به هه ست و سۆزی ناسك وکێش و سه روا و ئاوازی به جۆش و خەیاڵی جوان ڕازاوەتەوه و منداڵ ده توانێ به ئاسانی تێی بگات و له به ری بکات و چێژو خۆشی پێ ببەخشێت و سودی پێ بگه یەنێت. ئه مه ش هۆکاریکه بۆئەوەی پێگه و کاریگه ری مندالان له بواری ئه دەب و شیعردا به رزو به هیزو کاریگه رو فراوان بێت . دیاره سه باره ت به شیعرو ئه ده بی منداڵان گه لێك تێروانین و بیرو بۆچوونی جیاواز هه یه . (میر سادقی) به مر شێوەیه پێناسەی شیعری منداڵان دەکات و دەڵێ"شیعری منداڵان به شێکه له ئەدەبیاتی منداڵان و مێرد منداڵان لەپێناو سەرقالکردن و فیرکردنی ئەواندا دەهێنریته ئاراوه،بەشی زۆری شیعری منداڵان له شیعری میللی و کورت و ئه فسانەو حیکایەته شیعرییەکان ،ئاوازی یارییه کان ،مەتەڵەکان ، لای لایەو شتی تری وەك ئه وانه پێکدێن . که زۆربەی ئەمانه بەبەشێك له ئه دەبیاتی خه لکی دادەنرێن" (فازیل مەجید،2004: 45) هه روەها د.محمد محمود ره زوان دەڵێت "برتیيه لەو کۆمەڵه وته و واتایانەی که چێژ بەدەرروونی منداڵان دەبەخشێت ئینجا بەشێوەی پەخشان یان شیعربێت یان بەرهەمی نوسراو یان سەرزارەکی بێت" (محمد محمود رەزوان،1989: 8) به ڵام د.هادی نعمان هیتی دەڵێت "هەموو ئەو بەرهەمانه دەگرێتەوه که بۆ منداڵان دەنووسرێت و تێدا ڕەچاوەی تایبەتمەندی و ڕادەی گەشەکردنی منداڵان دەکرێت" (د.هادی نعمان هیتی،1978: 156). حه مه کەریم هه ورامی پێی وایه ئەدەبی منداڵان هەموو ئەو بەرهەمانه دەگرێتەوه که بتوانێت چێژوخۆشی بەمنداڵان ببەخشێت و سەرنجیان ڕابکێشێت و ئینجا ئەو بەرهەمه بەشێوەی پەخشان بێت یان شیعربێت یان بەرهەمی نوسراو یان نەنوسراوبێت،سرود یان گۆرانی وتاربێت (حەمەکەریم هەورامی،2..5: 14). هەر له مر بارەیەوه حەمه فەریق حەسەن به وردی دەڕوانێته جیهانی منداڵان و دەڵێیت "هیچ ژانرێکی ئەدەبی، به دەقی شانۆیی و ڕۆمانیشەوه، هێندەی نوسین بۆ منداڵان سەخت نیه، هیچ دەقێکیش ئەوەندەی دەقی بۆ منداڵان نوسراو، ناکەوێته بەر پرسیارێتی پەروەردەیی و ئەخلاقیەوه هەتا بۆ قۆناغی بچوکتر بنوسیت کارەکەت سەخترە، دەبێت ئەو دەقه پێشانی چەندین شارەزای بواری زمان و سایکۆلۆژیای پەروەردەیی بدەیت، ئەوجا بیخەیته بەر دەستی منداڵ. تۆ بەو ئەدەبەی وا بۆ منداڵی دەنوسیت کەسیەتیان بنیات دەنێیت و دەیانکەیته خاوەنی ویژدانی پاك و جلّەوی داهاتوو یان دەدەیته دەست" (حەمەفەریق حەسەن، 2001: 16). فەرەیدون علی ئەمین یش له بارەی ئەدەبی منداڵانەوه دەڵێت "هەر بەر هەمێکی منداڵ ئەگەر بکرێ، پێویسته وێنەی ڕەنگاو ڕەنگیشی تێدابێت، چونکه لێکۆڵینەوه زانستیەکان ساغیان کردۆتەوه که ڕەنگاو ڕەنگ چێژێکی تایبەتی لای منداڵ هەیه بۆ زوو تێگەیشتن و فێربوون" (فەریدون عەلی ئه مین، 1985: 5). بێگومان "پەیامی هەره گەورەی ئەدەبی منداڵان، ئەوەیه که یارمەتی منداڵان بدات جیهان بناسن و بیدۆزنەوه و بیگۆڕن" (4)(د.کەمال میراودەلی، 1981: 23)دیاره وەك دەزانین "جیهانی منداڵان جیهانێکی پڕه له وێنەی جوان و ڕەنگاو ڕەنگ داهێنان و خەیاڵێکی بێ سنور"(ڕۆستەمر باجەلان، 1999 : 32).

له پاڵ ئه مانه شدا "ئەدەبی منداڵانیش هەردوو لایەنه گرنگەکەی خۆی ڕەچاو دەکات یەکێکیان ئەدەبەو نرخی جوان پەرستی و هەست و سۆز بزوێنی و دونیای ڕەنگاوڕەنگی ئەندێشەو تامی خۆی هەیەو دەبێ پڕ بەدڵی خوێندەواران بێت، دووەمیش لایەنه پەروەردەییەکه بەدیبهێنی کەبریتی دەبێت لەکەرەستەیەك لەکەرەستەکانی به خێوکردنی هەست وبیرو پێگەیاندنی منداڵەکەو ئاڕاستەکردنی به پێی ڕێبازی مرۆڤایەتی خەبات له پێناوی مافی مرۆڤان و سەربەستیان و مافی پێکەوونانی ژیانی نوێدا"(عەبدولرەزاق بیمار، .198: 27) کەواته "ئه دەبی مندالان ئه و ووته جوان و ئاوازدارو پەخشانداره یه که ڕێك و ره وان بێت و بتوانێت کاربکاته سه رهه ست و سۆزی ئه وانه ی که گوێیان لێ ده بیت" (عبدالرؤف ابوسعد، 1994: 27).

هە رچۆنێك بێت دە توانین بڵێین ئە دە بی منداڵان هەموو ئەو بەرهەمانە دەگرێتەوە کە بەشێوەیەکی تایبەتی و ڕاستەوخۆ لە چوارچێوەیەکی هونەری و ئەدەبی بە زمانێکی سادە و ساکارو ناسك و بە ئاوازیکی پر جۆش و خرۆش بۆ منداڵان نووسرابێت و لە ژیان و ژینگە و جیهانی مندالانەوە هە ڵقوڵابیت و سودو چێژ یان پێ بگەیەنێت.

بەشی یەکەم : - تەوەرەی دووەم : مێژوو و هۆکارو مەبەستە کانی شیعری مندالان:-

1-مێژووی شیعری منداڵان :-بە شێکی زۆر لە نوسە ران و رە خنە گرانی ئە وروپی مێژووی ئە دەبی مندالان دەگەڕێنەوە بۆ سەدەی شانزە، وەك سەرەتایەکی پرۆگرامی زانستی، بەڵام بایەخی تەواو بە منداڵ و دیراسەکردنی و گەشەی ئەدەبی منداڵان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵەکانی (1960) بە دواوە "بە شێوەیەکی گشتی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەو سەرەتاکانی سەدەی بیست کە لە نێوان ساڵانی (9880 – 1920)ە بەسەردەمی ئاڵتونی ئەدەبی منداڵ لە ئەوروپا دادەنریت" (فازیل مەجید مەحمود ,2000: 43). لێرەوە دەتوانین سەرەتای سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵان دابەش بکەین بەسەر چەند وڵاتێکدا:-

أ- فەرەنسا:- سە رتای سە رهە ڵدانی ئە دە بی منداڵان بۆ فە رنسا دە گە رێتە وە، ئەمەش بە بڵاوبوونەوەی حیکایەتەکانی (لاڤۆنتین) لە لایەن (جان دی لاڤۆنتین 1623 – 1695) دا کە بە رابەری ئەدەبی منداڵانی فەرەنسا ناسراوە و ئەم حیکایەتانەی بە شێوەی هەڵبەست داناوە و بە دیاری پێشکەشی لویسی چواردەهەمی کردووە، دوای لاڤۆنتین وەك بایەخدان بە نوسین بۆ منداڵان چیرۆکەکانی – تشار لزبیرۆ – بوو، کە وا کۆمەڵە چیرۆکێکی بە ناوی (دایکە قازەکەم)بڵاو کردۆتەوە،یەکێك لەو کۆمەڵە چیرۆکانە چیرۆکی (سندرێلا و جوانی خەواڵو) بوو کە لە ساڵی 1697 ز بڵاوی کردەوە، هەروەها لە ساڵی (1704 – 1717) دا چیرۆکی (هەزارو یەك شەوەی وەرگێڕایە سەر زمانی فەڕەنسی) (خالیدەقادر فەرەج, 1999: 8). لە ناوەراستی سەدەی هەژدەدا فەیلەسوفی فەرەنسی جان جاك ڕۆسۆ(1712 – 1778)، شۆڕشێکی گەورەی بەرپاکرد، لە کتێبی (ئیمیل) دا گرنگیدا بە لێکۆڵینەوەی منداڵ وەك کەسایەتیەکی سەربەخۆ. (ڕۆسۆ) بانگەشەی ئەوەی کرد، کەوا ئامانجی پەروەردە بریتیە لەوەی، مرۆڤ فێربێت چۆن بژیت .هەروەها دەرفەت بە منداڵیش بدرێت بەهرە سروشتیەکانی خۆی گەشەپێ بدات و تەنها ئەو زانیاریانەشی پێشکەش بکرێت، کە پێویستی پێیەتی(رازاوەرەشید سەبری, 2007: 11).

ب- ئینگلتەرا:-ئە دەبی مندالان لە ئینگلتەرا لە ژێر کاریگەری ئەدەبی فە رنسی گە شە کردن و پێشکەوتنی بەخۆوە دیت ، ئەمەش دوای بڵاوکردنەوەی چیرۆکی (ڕۆبنسن کرۆسۆ) لەلایەن (دانیال دیڤۆ) لە ساڵی (1719) دا ئەم چیرۆکەش بەسەرەتای دەستپێکردنی چیرۆکی هونەری دادەنرێت لە ئینگلتەرا، هەروەها لە ساڵ (1744) دا (جۆن نیوبری) بە رهە می (گەشتەکانی جلیڤر) ی گۆڕیە سەر زمانی ئینگلیزی کە لە لایەن (جۆناشان سویفت) نوسرابوو، بۆیە (نیوبری) بەیەکەم نوسەری منداڵانی ئینگلتەرا لەقەڵەم دەدرێت (خالیدە قادرفەرەج, 1999: 9). یەکێك لەو وڵاتانەی لە دوای فەرەنسا ناوبانگیان دەرکرد لە بواری ئەدەبی منداڵاندا ئینگلتەرابوو، بەڵام لەسەرەتادا لە ماوەی سەدەی (17) و (18) دا ناوەرۆکی نوسینەکان ئامانجی ئامۆژگاری و(رێنمای کردن بوو، بەبێ ئەوەی بایەخ بە ئەقڵیەت و لایەنی دەرونی منداڵان بدرێت، وەك پەرتوکی (وەسیەت بۆ کورێك) کە لایان (فرەنسیس ئۆزبۆرن) بڵاوکرایەوە. نوسینەکان بەم شێوەیە مانەوە تاکو پرۆسەی وەرگێران هاتە کایەوە ژمارەیەکی زۆر چیرۆك و بەرهەمی فەرەنسی وەرگێڕدرانە سەر زمانی ئینگلیزی (رازاوە رەشید سە بری, 2007: 13).

ج- ئەڵمانیا:- ئە دە بی منداڵان لە ئە ڵمانیا دە گە رێتەوە بۆساڵی 1812 لەسە ر دە ستی چەند نوسە ریکی بە ناو بانگی وەك (هانز کریستۆن و ئەندرسۆن) سە ری هە ڵداو گە شە ی کرد ..شێرزاد نانەکەلی باس لە چۆنیەتی بایەخدانی ئەدەبی منداڵان لە لایەن وڵاتە پێشکەوتوەکان دا دەکات و ئەڵمانیا بە نمونە دەهێنێتەوە و دەڵێت "هەمیشە مامۆستاکانیان زیاتر لە هەموو شتێك دوا ڕۆژی منداڵەکانیان لەبەر چاوەو بایەخی پێ دەدەن، لە هەموو شارو لادێکان دا، کتێبخانەی گشتی و تایبەتی بۆ منداڵان هەیە، کتێب بە هەرزانترین نرخ دەست دەکەوێت، لە کتێبخانەکاندا بەلایەنی کەمەوە (21000) کتێب تەرخانکراوە بۆ خوێندنەوەی منداڵ" (رازاوە رەشید سەبری, 2007: 14)

سەرهەڵدانی ئەدەبی مندڵان لە وڵاتانی عەرەبیدا :-

چوو"(عبدالفتاح ئەدەبی منداڵان لە وڵاتانی رۆژهەڵاتی و ئیسلامی و عەربیدا تاڕادە یە ك درەنگ سە ری هە ڵداو گە شە ی کرد ، دیارترین ئە و وڵاتانە ش کە ئە دە بی منداڵانی بە خۆوە بینی بە تایبەتی لە وڵاتانی عە ربیدا میسرو عیراق بوون .

1- میسر:- ئەدەبی منداڵان لە م وڵاتە دا لەسەردەمی (محمد علی)دەستی پێکرد، ئەمەش لە ڕێگای وەرگێڕانەوە، لە ئەنجامی تێکەڵاو بونیان بە ڕۆژئاوا، یەکەم کەس کە پەرتوکی وەرگێڕدراوی پێشکەش کرد لە زمانی ئینگلیزیەوە بۆ زمانی عەرەبی لە میسر (رفاعە رافع التهتاوی)بوو، کە بەر پرسی خوێندن بوو ژمارەیەکی لە چیرۆك و حیکایەتی بیانی و ڕۆژئاوای وەرگێڕاوە بۆ سەر زمانی عەرەبی (عبد الفتاح ابو المعال, 1988: 31)."ئەحمەد شەوقی، کاتێك لە فەرەنسابوو ئەدەبی منداڵانی ناسی (ئەحمەد شەوقی) یەکەم کتێبی دەربارەی ئەدەبی منداڵان دانا و چیرۆکێکی لەسەر زاری ئاژەڵ و باڵندەنوسی، لەوانە(چۆلەکە، بولبول، ڕێوی و کەڵەشێر...هتد)"(رازاوە رشید سەبری , 2007: 19).

2- عێراق:- ئە دە بی مندالان لە عیراقیش دا تا ڕادە یە کی زۆر جیگای بایە خی شاعیران و نو سە ران بووە ، دکتۆر هادی ئەلهیتی، دەربارەی ئەدەبی منداڵانی عێراق دەڵێت(گرنگی زۆر بە ڕۆشنبیری و ئەدەبی منداڵان دراوە لە ناو ئەو کەسانەی کە گرینگیان بە چیرۆکی منداڵان داوە (روفائیل بوترس و، شێخ حەمە ڕەزا، د.محمد مەهدی ئەلبەسیر) کۆمەڵێکی تریش کە هەوڵیان داوە لەم بوارەدا گرینگی بە چیرۆکی منداڵان بدەن هەروەك شاعیری بەناوبانگی عێراقی"(معروف الرسافی) کە کۆمەڵێك پارچە شیعری منداڵانی داناوە کە کاریگەری زۆری هەیە لەسەر بیرکردنەوە و تێڕامان و خەیاڵی منداڵان"(د.هادی نعمان الهیتی, 1989: 12). لەعێراقدا لە ساڵانی سییەکانی ئەم سەدەیە بە تایبەتی ساڵی (1922) یەکەم گۆڤاری منداڵان دەرچوو بەناوی (التلمیذات العراقی) دەتوانین بەسەرەتای دەستپێکردنی چیرۆکی منداڵانی دابنێین .

"زۆربەی نوسەران هۆشیارانە دەستیان پێکردەوە و لە بەرهەمەکانی (ئەحمەد شەوقی) سودێکی باشیان وەرگرتووە و لاسایان کردۆتەوە"(خالیدە قادر فەرەج ,1999: 13). هەروەها"پرۆگرامی ڕاگەیاندن و تەلەفزیۆن و ڕۆڵی تایبەتی هەبوو لەبەرەو پێش چوونی ئەم ئەدەبەدا وێڕای ئەوەی کە کۆمەڵێ شانۆ دامەزراوە، وە لەوکاتەدا ئەو گۆڤارو ڕۆژنامانەی خزمەتی ئەدەب و چیرۆکی منداڵانی کردبوو کە بەشێوەی زانستیانە بوویێت وەکو گۆڤارەکانی مەجەلەتی(مزمارە) بوو بەم هۆیانەوە جیهانی منداڵان پەرەی سەندو بەرەو پێش رۆیشت(ابو معال,1988: 32).

مێژووی سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵانی کوردی:-

ئە دە بی مندالانی کوردی وەك ئە دە بی مندالانی جیهان تارادە یە کی باش جێگای بایە خی شاعیران و نوسە ران و هونەرمەندان بووە ، "سەرەتا لە فۆلکلۆرەوە دەستی پێکردو وەکو گەنجینەیەکی دەوڵەمەندی پێشینانەو لە شێوەی چیرۆك و حیکایەت و گاڵتەو گەپ و پەند دانراوە، دەتوانین بڵێین پشتاو پشتی لە دڵ و دەرونی پیرەکاندا ماوەتەوە، جا لێرەدا دەتوانین لە ئەدەبی فۆلکلۆری منداڵان بدوێن، مەبەست لە فۆلکلۆری منداڵانی کورد ئەم بەرهەم و داهێنراوانەی کە گەورە ساڵان بۆ منداڵانی داناوە" (ڕێواس ئەحمەد, 2005: 22). لێکۆڵەرانی ئەدەبی کوردی پێیان وایە کە ئەدەبی منداڵان و سەرەتای پەیدابوونی، لە ئەدەبی نوسراوەوە دەست پێدەکات و هەروەکو دەڵێت "ئەدەبی نوسراویش سەرەتا بە شیعر دەست پێدەکات و دەگەڕێتەوە بۆ هەزارەی یەکەمی زایین و بابا تاهیری هەمەدانی (935 –1010) وەك بەرهەمێکی باوەڕپێکراو دەست پێدەکات لەو سەرەتایەوە هەتا سەدەی حەڤدەی زایین هیچ بەرهەمێکی ئەدەبی نوسراو نابینین کە پەیوەندی بە منداڵەوە هەبێت"(خالیدە قادر فرج, 2004: 37). هەندێ لە لێکۆڵەران پێیان وایە سەرەتای پەیدابوونی ئەدەبی منداڵان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەردەمە کۆنەی ژیانی ئادەمیزاد کە لەوپەڕی سادەیدا بووە، لەو کاتەدا لە ئەشکەوتدا ژیاوە و پاشەکەوتی خۆراکی زانیوە، بۆ پەیداکردنی خۆراك باوکی منداڵ بەیانیانی هەموو ڕۆژێك دەردەچوو بەناو دارستان و کەناری دەریاو پێدەشت و شاخەکاندا بە شوێن شکارو خۆراکدا گەڕاوە، دایکیش بۆ ئارام گرتن و دامرکانەوەی گریانی منداڵەکەی بە شێوەیەکی خۆڕسکی (عەفەوی) جۆرە دەنگێکی ئاوازداری پڕ بە سۆزی بۆ دەربریوە، بەو ئاوازە گەمەی بە منداڵەکەی کردووە خافڵاندویەتی ، ئەدەبی منداڵان لە وێوە سەری هەڵداوە (حەمەکەریم هەورامی, 2005: 43). بە لام دە توانین بلێین ئە دە بی منداڵانی کورد زیاتر لە لایە ن شاعیرانە وە سە رچاوەی گرتووە شیعری ((نەوبەهار)) ی ((ئەحمەدی خانی))بە نموونە یە کی بە رزی سە رە تای شیعری مندالانی کورد دادە نرێت , "دوایی لە لایەن کۆمە لیك شاعیری تری وەك زێوەر , پیرە مێرد , گۆران , بێکەس زیاتر گرنگی بەو بەرهەمانە دراون" (نەوزاد عە لی ئەحمەد, 2006: 30) چونکەدوایی شیعری فۆلکلۆری هەرلە ساڵانی زووەوە شیعری فێرکاری,مێژوویەکی دیاری هەیەوەکو (نەوبەهاری بچوکەکان) ی (ئەحمەدی خانی) لە ساڵانی(1650-17.6ز) وە(ئەحمەدی) (شێخ مارفی نۆدێی) لە ساڵانی(1752-1781ز) وە (عەقیدەی کوردی)(شێخ سەمیح) لە (بیروباوەڕی خواپەرستی),گۆڤاری گەلاوێژ (1939-1949ز)دوای ئەویش گۆڤارو ڕۆژنامە کوردیەکانی دیکە سەرچاوەی کۆکردنەوەی شیعرن بە شیعری منداڵانیشەوە,وە نیوەی دووەمی لەسەدەی ڕابردوو تەکانێکی دیکەی بە شیعرو چیرۆکی کوردی داو شیعری منداڵانیش

گەشەی باشی بەخۆیەوە بینی و لە ڕووی هونەری و ناوەرۆك و زمانیشەوە زیاتر بەرەو پێشەوە چوو (ئەحمەد ساڵح فەرهادی,2.13: 9).

هۆکارەکانی سەرهەڵدانی شیعری منداڵان لای شاعیر :-

1-خۆشەویستیی منداڵ.

2- هەست کردن بە بوونی بۆشاییەکی گەورە لەم بوارەدا.

3- خۆشەویستیی منداڵ لای دایك و باوکان، کە هەمیشە چاوەڕێی دوا ڕۆژی ڕوونی ئەوانن.

4- منداڵ بەبەردی بناغەی کۆمەڵگا دادەنرێت، ئاینده ی هه موو گه ل و نه ته وەیه کیش له ده ستی ئه وان دایه .

5- کەمیی ئەو کەسانەی کە شیعر بۆ منداڵان دەنووسن و خزمەتی بواری منداڵان دەکەن.

6- هەستکردنی تەواو بە بەرپرسیارەتی لە ئاست داهاتووی منداڵان, چونکە ئەگەر ئێمە لە پەروەردەکردنی منداڵەکانمان دەست پێنەکەین بۆ بەرهەم هێنانی نەوەیەکی ڕۆشنبیر و زانا و لێهاتوو, ئەوا ناتوانین بە هیچ جۆرێك بگەینە ئاستی وڵاتانی پێشکەوتوو ، چونکە هەر لەکۆنەوە تا ئەمرۆشی لەگەڵدا بێت, کورد هەر لە ژێر چەپۆکی چەوسانەوەو زوڵم لێکردن دابووە و ویستوویانە بیرو بۆچوونەکانی خۆیان بەسەر منداڵانی کورد دا, بچەسپێنن بەو جۆرەی کە خۆیان ویستوویانە.

7-بە بۆچوونی ئێمە هۆکارێکی تریش بۆ شیعری منداڵان ڕەنگە ئەوە بێت, کە شاعیر لە لایە ك وەك باوك لە ژیانی خێزانی خۆیدا و لە لایە کی دیکە شە وە وەك مامۆستایە ك لە قوتابخانە دا بۆ ما وە یە کی زۆر و بە ردە وام لە گە ل منداڵان و لە ژیان و ژینگە ی منداڵان نزیك بووە . ئەمەش وایکردووە, کە شەیدای منداڵ بێت و لە جیهانی منداڵان دا بژی و لە غە م و خە یاڵ و خولیای منداڵان دابیت .

ئامانجەکانی شیعری منداڵان لای شاعیر:-

مە بە ستی سە رە کی ئەدەبیی منداڵان لە لای شاعیر پەرەپێدانی توانا شاراوەکانی منداڵانە و گەشەدانە بە لایەنە جیاوازەکانی گەشەی منداڵ بەشێوەیەکی دروست، هەوڵدان بۆ هۆشیارکردنەوەی منداڵان بە تایبەتی و کۆمەڵگاو ژینگەی چواردەوریان بەگشتی بەمەبەستی پێگەیاندنی نەوەیەکی تەندروست و چالاك لە ژیاندا. بە بۆچوونی هۆراس شیعر سێ مەبەستی هەیە:-((سوود بەخشین)) یاخود ((لەزەت پێگەیاندن)) یاخود هەردووکیان پێکەوە واتە ((ئارەزوو بزواندن و لێکدانەوەی پەندەکانی ژیان))...... ئەم تێکستە بەم قسەیەی لە بواری ئێستاتیك دا نیشانی دا, کە نیشانی شکاندوەو پوختەیەك و کاکڵەیەکی دەربارەی زانستێکە داوەتە دەست کە ئەمڕۆ جوانناسی واتە فەلسەفەی ئەدەب و هونەری پێ ئەوترێ.... لەیەك دابڕینی ئەم دوو لایەنەی مەبەستی شیعر مەسەلەکە لاسەنگ دەکات و لە گۆشەیەکەوە لە بایەخی بەرهەمە ئەدەبیەکە یاخود هونەریەکە کەم ئەکاتەوە...

ئەگەر ئێستاتیك پەیوەندییەکی دیالێکتانە نەبێ لە نێوان سوود بەخشین و چەشنە "لەزەت لێ وەرگرتن) دا کە لە قۆناغێکی باڵاتر دا هەردووکیان لە کۆیەکی یەك پارچەدا کۆ ئەکاتەوە.... ئەبێ چی بێ؟ هەر بەم پێودانگەش.... (ئەو کەسەی بۆ کەیف هێنان و سوود بەخشین بە خوێنەر شتی سوود بەخش و بەتام پێکەوە تێکەڵ دەکات...... ئائەمە ئەو کتێبەیەکە ..... لە دەریاکان ئەپەڕێتەوە و ناو بانگی درێژ خایەن بۆ خاوەنەکەی وەدەست دێنێ"(هۆراس:و.حەمید عەزیز, 2005: 9).

بەشی دووەم: پێگەو بوارەکانی شیعری منداڵان وڕەنگدانەوەی لە شیعرەکانی محه مەد داریاس دا

تەوەرەی یەکەم :- رەنگدانەوەی بوارەکانی (پەروەردەو فێرکردن و زانستی) لە شیعرەکانی شاعیردا

1-رەنگدانەوەی بواری پە روەردە و فیرکردن.

گومانی تێدا نییە کە رۆڵی دایك و باوك بە پلە ی یە کە م دیت لە پە روەردە کردنی منداڵان دا ، چونکە منداڵ لە باوەشی دایکیدا چاو و گوێی دەکرێتەوە و فێری گڕوگاڵ دەبێت, هەوڵ دەدات لاسایی دایکی بکاتەوە و زۆربەی خو و ڕەوشتی لێوە هەڵدە گرێ واتا "خێزان بە تایبەتی دایك فەرهەنگی منداڵە،یاپڕە لە شت وشەی جوان و ناسك یان پڕە لە وشەی پیس و ناشیرن،هەرمنداڵێك لە ئاسۆی بۆچوونی خێزانەکەیەوە بۆ ژیان دەڕوانێتە دەوروبەر، ئەنجامیش هەر ئەو ئاسۆیە پاشەڕۆژی تێدادەبینێت" (عەبدولعەزیزعومەر، 2005: 38). منداڵ لەهەموو کۆمەڵگایەکدابڕبڕەی پشت و پاشەڕۆژیەتی،بۆیە بەبیرکردنەوە لەپێگەیاندن وپەروەردەکرنی خولیای کارمەندان وپسپۆڕان و شارەزایانە،ئەونەمامەی ئەمڕۆدەبێتەدرەختێکی بەهێزوئەستور و ڕەگ

داکوتاوویتەوی سبەینێ. "ئەوگرنگیەی کە خێزان بە منداڵی دەدات چاکترین پاڵپشتە بۆ منداڵان بۆگەشەکردن و پەرەپێدان وتەواوکردنی هەموو وەزیفە دەروونی و جەستەییەکان ئەم وەزیفانەش یارمەتی دەدات بۆ ئەوەی کەسایەتیەکی بەهێز بۆخۆی پەیدابکات (شێخ محەمەدی خاڵ, 1984: 89) پێویستە لەسەردایك تامنداڵەکەی پێدەگات سۆزوخۆشەویستی پێ ببەخشێت و فێری ڕەفتاری باشی بکات سەرپەرشتی خوێندن و ئارەزووی خوێندنەوەی لا جێ بەجێ بکات جگە لە ڕۆڵی دەزگاکۆمەڵایەتی یەکان وهۆیەکانی ڕاگەیاندن لەپێگەیاندن و پەروەردەکردنی وفێرکردنی منداڵاندا..

هەرلەکۆنەوە زۆرێك لە شاعیران شیعری پەروەردە ییان بۆمنداڵان نوسیوەو توانیویانە سودو چێژ بەمنداڵان بگەیەنن .چونکە زانیویانە هەرگیز شیعرو منداڵ لەیەکتری جیانابنەوە .هەروەك چۆن منداڵ کە دروست دەبێ ژان و ژیانی هەیەو گەورەدەبێت وجێگای شیاوی خۆی لەمەیدانی ئەم ژیانە فراوانە دەکاتەوە ،شیعریش بەو پلە و قۆناغەدا دەڕوات و دەژی و هەناسەدەدات وکاردەکات.مامۆستا محەمەد داریاس یەکێکە لەوشاعیرانەی کە لەو بوارەدا بە و پە ڕی هە ستکردن بە بە ر پرسیارییەتیە وە شیعری بە مە بە ستی پە روەردە کردنی منداڵان نوسیوە . شاعیر پەروەردەو پێگەیاندن و بایەخدان بە بابە ت و ژیانی منداڵا ن بە ئە رکی سە رە کی سە ر شانی خۆی زانیوە دڵسۆزانە ئاوڕی لەم لایەنە گرنگە داوەتەوە .چونکە منداڵ بووە بە چاوگە ی ژیان و بە شیکی فراوانی لە دڵی داگرتووە. ئەمەش لەم پارچە شیعرەی(دروشمی ژیان) دا بەتەواوی خۆی دەنوێنێ کە دەڵێ:

درۆنــاکەم درۆناکـــــە م	هەرگیز خۆم ڕنجـــە رۆناکەم
درۆنــاکەم هەتا مـــــاوم	ڕاستی دە خە مە سە رچاوم
بە فرۆفێڵ یـــــا بە درۆ	هیچ کەسێ مە کە دە ستخە ڕۆ
ئاشتیم دە وێ هاوار دە کە م	دژی شە ڕم هە تا کو هە م

(محەمەد دارياس, 2003: 35)

لیرەدا شاعیر وە ك بانگخوازیکی مرۆڤایە تی و وەك باوکێکی دلسۆزو مامۆستایە کی پەروەردەیی بەزمانیکی شیرین و بە وینە و ئاوازیکی جوان و ڕەنگاڵە یی منداڵانە ، هانی منداڵان دەدات ڕاستگۆو بە ئە مە ك و ئاشتی خواز بن .

هە روەها لە بواری فیرکردنیشدا شاعیر زۆر باڵا دە ست و بە سە لیقە و خاوەن ئە زموونە .بۆیە شیعر لای ئەو هاندە رو پاڵنە ریکی بە رزو بە هێزو کاریگە رە بۆ گە شە کردن و پێشخستنی ئاستی هۆشیاری و وفێرکردنی منداڵان تاکو بتوانێت بەزمانێکی راست وڕەوان فێری قسەکردن وئاخاوتن ببێت . جگە لە مانە شاعیر بە شێوازیکی شیعری سادەو ساکار لەبارەی منداڵانەوە دەدوێت.

چونکە شاعیر دلنیا یە لە وەی گەشەی زمانی منداڵان بەشێکی گرنگە لەگەشەی ئەقڵی و یارمەتی منداڵ دەدات بۆئەوەی زیاتر بەرەو پێشەوە بڕوات ،لە هە مان کاتدا زمان هۆیەکە بۆتێگەیشتن و پەیوەندی کردنی منداڵ لە قۆناغی ڕەمزو هێماوە بەرەو گوزارشت کردنی ئەوشتەی کە دە یە وێت دەری ببڕێت، دیارە بیرکردنەوە خالێکی بنە ڕە تیە بۆڕێکخستنی زمانی منداڵ بەبەردەوامی و پەیوەندی کردنی بە کەسانی دەوروپشتی. زانا زمانەوانی یەکان بایەخیان بەم دیاردە داوە لای منداڵاندا،چونکەلەچەند لایەنێکەوە کاری کردۆتە سەربەرەو پێش بردنی سایکۆلۆجیەتی منداڵ.

"هەروەهامێشکی منداڵ بەئالەتێکی پرۆگرام کراو دادەنرێت،کەجۆرە زانیاریەکی دیاری کراوی تێدایە و کارەکە دەبات بەرە و جێبەجێ کردنی پرۆسەی فێربونی زمان" (جورج کلاس, 1984 :12).

واتا منداڵ کاتیك کە گوێ بیستی شیعر دەبێت ڕەنگدانەوە لە سە ر مێشك دل و دە روو نی دروست دە بیت و دواتر دە گۆریت و شێوازێکی پەروەردەیی و ڕوشتێکی زمانەوانی جیاوازی لادروست دەبێت. بێکومان لایە نی فێرکردن پانتایە کی گەورە و فراوانی لە شیعرە کانی محە مە د داریاسدا هە یە ئە مەش نموونەیە کی بە هیزی شیعری فێرکرد نە کە لە م پارچە شیعرە ی شاعیردا بە ناو نیشانی(ناسینی ژینگە) دا دەڵێ:-

بایت بڵێم بە ئـــــــــــاسانی
ژینگە چییە بـــــــــا بیزانی
ژینگـــــە سروشتە ، دەورو بەرە
ئاوە، خــــــــاکە یا بە شە رە
جا رووبارو کــــــــانی و چۆمە
دەریایە ، زەلـــــکاوە ، گۆمە
روەك ئـــــــــــاژەڵ و باڵندە

دەیـــــــان هە زار جۆر فڕندە
شاخ و ڕێـــــــــــگاو گردو دۆڵە
بەردە، دارە ،خـــــــاك و خۆڵە
(محە مە دارياس, 2004 :13)

لیرەدا شاعیرهە ست و نە ستی خۆی بەشێوازیکی سادە ساکارو پڕ ئیستاتیکیە ت و هارمۆنی و لە چوارچیوەی شیعریکی فێرکاری بە سود و چیژداردا نیشان دە دا و هە و ڵدە دات مندالان فیری ژینگە پاریزیو سروست دۆستی بکات و رەگە زە جوانە کانی سروشتیان پێ بناسێنێ و بە هاو گرینگی ژینگە یان بۆ بخاتە ڕوو .

2-ڕەنگدانەوەی بواری زانستی لە شیعرە کانی شاعیردا :-

وەك ئاشکرایە تێروانینی شاعیر بۆمندالان فرە لایە ن و فرە ڕەنگە، بواری زانستیش یە کیکە لە و بوارانە ی کە جێگای بایە خی شاعیربووە، چونکە زۆر بە باشی لە کاریگە ری زانست و زانیاری لە سەر پێشکەوتن و سە رکەوتنی کۆمە لگا تێگە یشتووە لە هە مان کاتدا کە گۆڕانێك چ لەژینگەی دەرەوە یان ناوەوەمان روودەدات,ئەوا هەستی پێدەکەین.بەڵام ئەو هەست کردنە خۆی لە خۆیدا هیچ سوودێکی نی یە ئەگەر توانای ئەوەمان نەبێت کە لێکیبدەینەوە. لێکدانەوەی هەستەکان بریتی یە لە زانین کەبەشێوەیەکی گشتی لەدوای هەست کردن دێت.هەرچەندە جۆرە زانینێك هەیە کە روودەدات بێ ئەوەی بە هەستداتێپەڕێت کەپێی دەگوترێت (زانینی سەرەوەی هەست), هەربۆیە لە زۆربەی بابەت و دەقە شیعریە زانستی یەکان دا ئاماژە بەو لایەنە گرنگەی زانست دراوە لیندا دافیدۆف زانین بەو شێوەیە پێناسە دەکات کە بریتی یە لە تەفسیرکردنی ئەو زانیاریانەی لە رێگای ئەندامەکانی هەستەوە دەگەنە مێشك , یان بریتیە لە پرۆسەی ڕێکخستن و تەفسیر کردنی دراوە هەستی یەکان (ليندا ل.دفيدوف, 1983: 246).

هە چۆنیك بێت بیری زانست و زانیاری لە شیعرە کانی شاعیردا قوڵایە کی زۆری هە یە و کاریگە ریە کی بەرز و بە هێزی هە یە ، ئە مە ش زۆر بە روونی لە و شیعرە یدا بە ناو نیشانی (زانست)دا خۆی دە نوینێ کە دە ڵێ:-

هــــــە ر زانستە ئیمرۆکە ، لە دنـــــیادا دەڕوانێ
چە ندین جۆری داهێنان ، بۆمان دێنتە مـــــەیدانێ
ئیوە وەرن سە یرکە ن ، سە رنج بدە ن لە و عیلمە
چۆن ئە و ئاسنە دە فرێ بەرەو تاقی ئـــــــاسمانێ
(محە مە د دارياس, 2006: 50)

لیرەدا شاعیر زۆر بە رونی ئاشکرایی ئاماژە بە رۆڵی زانست و زانیاری دە کات لە پێشخستنی ژیاندا لە بوارە جۆراو جۆرە کاندا ، لە هە مان کاتدا مندلانی کورد هۆشیاردە کاتەوە لە بە هاو گرنگی زانست و زانیاری و رێنمایان دە کات بۆ ئە وەی لا لە م بوارە گرینگە بدەنەوەو بایە خی پێ بدە ن بە تایبە تی لەرۆژگاری ئە مرۆدا کە زانست و زانیاری باڵی بە سە ر جیهاندا کێشاوە. بە م شێوەیە دە بینین شاعیر قوتابخانە بە لانە ی زانستی وزانیاری دەزانێت . بۆیە تاڕداە یەکی زۆر لە شیعرە کانی دا رەنگیداوەتەوە . چونکە شاعیر دەزانێ زانست چرای ژیانە و روناکەرەوەی ریگای سەرکەوتن و پیشکەوتن و کۆمەڵگای مرۆڤایە تییە. ئە مە ش لە م کۆپلە شیعرە دا بە ناو نیشانی (گرینگی زانین)بە تە واوی خۆی دە نوێنێ کە دە ڵێ :

ئە ی هە ڤـــــــالانی لە قوتابـــــــخانە
لە بیری مــــە کە ن ئە و چرا خـــــانە
چونــــــکە زانینە رێگای دەربـــــــازی
دەبێ بە خویندن بــکە ی شانـــــــازی
(محەمەد دارياس, 2004 : 44)

لیرە دا شاعیر زۆر بە روون و ئاشکرا و بە زمانیکی سادە و سکارو ناسك و بە هە ست و سۆزێکی راستە قینەو لە چوارچێوەی وینە یە کی سە رنج راکیشداو بە هۆی ئە ندیشە یە کی فراوان دەربارەی زانست و بە های قوتابخانەو خویندن دە دوێ و وا لە منداڵان دە کات قوتابخانە ی خۆش بوێت و هانیان دە دات بۆ خویندن و فیربوونی زانست و زانیاری .

تەوەرەی دووەم : ڕەنگدانەوەی بواری دەروونی و تە ندە روستی لە شیعرە کانی شاعیردا:-

1-رەنگدانەوەی بواری دەروونی :

مندالانی کورد وەکوهەموو منداڵانێکی دیکەی جیهان پێداویستی دەروونی هەیە و دەبێت تێربکرێت،هەربۆیەشاعیرانیش یەکێك لەوبوارانەی کەگرنگیان پێداوە لەشیعرەکانیانداوبەرچاو دەکەوێ‌بواری دەروونی یە بۆمنداڵان،بەڵام بەداخەوە لەژینگەی سیاسی کۆمەڵایەتی و ئابوری دەروونی منداڵانی کورددااتاڕادەیەکی زۆر بەربەست ورێگری هەبووە لەبەردەم تێرکردنی ئەوپێداویستیانە لەلایەنی دەروونی یەوە. بەردەوام کۆسپ وتەگەرەیان لەبەردەم تێرکردنی حەز وئارەزوو وپێداویستی یەسەرەکی یەکانی منداڵانی کورددا داناوە..ئەمەش یەکێکە لەنمونەی شیعری شاعیر محمد بەرزی کەبۆمنداڵان نوسیویەتی لەبواری دەروونیدا دەڵێ:

منداڵی کوردستانـین روت و برسی و بێ نانین

لە چاو منداڵی دونیا دڵ بە خە م و بە ژانین

هەناسە ساردین ئێمە تێدە گە ین و دە زانیـن

(محەمەد دارياس, 2006: 30)

لە م شیعرە دا شاعیر باری دەروونی منداڵانی رووت و برسی و بێ نازی هە ژارانی کوردستان بە شێوەیە کی رەشبینی خستۆتە روو . شاعیر کە دە بینیت منداڵانی ولاتە کە ی لە چاو منداڵانی دنیا چە ند دل پڕ غە م و پڕ ژا نن بە دە روونێکی ناسۆرەوە لەگە ڵ ئیش و ئازارو غە مە کانیان دەژی و هاناسە ساردیان بۆ هە لدە کێشێ.

2- ڕەنگدانەوەی بواری تە ندورستی لە شیعرە کانی شاعیردا:-

لایە نی تە ندورستی پانتایە کی گە ورە و فراوانی لە شیعری شاعیران دا بە گشتی و لە شیعرە کانی شاعیر دا بە تایبە تی داگیر کردووە . شاعیران و نوسە ران زۆر شیعری جوان و ناسکیان دە ربارە ی گرینگی تە ندورستی ئاراستە ی منداڵان کردووە ، بە مە بە ستی خۆپاراستن لە نە خۆشیە کان . محە مە د دارياس یە کێکە لە و شاعیرانە ی لە ڕێگای شیعرە کانیەوە خزمە تێکی زۆری بە لایە نی تە ندورستی مندالانی کوردستان کردووە . بۆنموونە لەشیعری (وەرزش) دا دەڵێ:-

وەرزش بۆ لە ش چە ند چـــــــــتاکە

لە م شوێنە ی هە وای پـــــــــاکە

دانیشن ، هە ستن ، راکـــــــــــە ن

تە ندورستیتان چـــــــــــــــاکە ن

وەرزشە هۆی بە هێـــــــــــــــــــزی

لە سستی دەتپارێـــــــــــــــــــزی

(محە مە د کۆیی, 2000 : 9)

لێرە دا شاعیر بە زمانیکی شیرین و بە ئاوازیکی جوان و ڕازاوە ئامۆژگاری منداڵان دە کات کە بایە خ بە وەرزش بدەن و هە میشە وەرزش بکە ن . تا لە نە خۆشیو سستی بە دوور بن و ببنە خاوەنی تە ندروسیە کی باش و جە ستە یە کی چالاك و بەهیز.

تەوەرەی سێیە م:- ڕەنگدانەوەی بوارەکانی (نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاینی و کۆمە لایەتی) لە شیعرە کانی شاعیردا

1-ڕەنگدانەوەی بواری نەتەویی و نیشتمانی :

خۆشە ویستی نەتەوەو نیشتمان لە لای شاعیرانی کورد بە گشتی و لە لای محە مە د دارياس د ا بە تایبە تی کاریگە ریە کی بەرز و بە هێزو فراوانی هە یە ئە مە ش بە تە واوەتی لە شیعرە کانیدا رەنگی داوەتەوە بە تایبە تی ئە و شیعرانە ی بۆمندالانی نوسیون .بێگومان پێشکوتنی هە موو نیشتمان و نە تە وە یە ك پە یوەندیە کی بە هێزی بە پیشکەوتنی مندالانەوە هەیە . چونکە ئاییندە ی هە موو کۆمە ڵگایە ك لە سەر مندا لان بنیات دە نری ،بۆیە پیشکە وتنی مندالان بە بێ پیشکە وتنی مندالان کارێکی ئە ستە م و دژوارە . هە ربۆیە لە م ڕوانگەوە شاعیر لە ریگای شیعرە کانییە وە هە ولی ئەوەی داوە خۆشە ویستی نیشتمان و نە تە وەکە ی لە دڵ َو دەروونی منداڵانی وڵاتە کە ی بچە سپێنێ و بە هیز بکات بە شیوەیە ك هانی مندالان کوردستان دە دات گیان و سە رو ماڵی خۆیان بکە نە قوربانی دایکی دووەم کە نیشتمان و نە تەوەکە یانە . بۆیە دە بینین شاعیر چە ندین شیعری جوانو بە سودو پڕ چێژی نیشمانی و نە تە وەیی ریکخستووە ئاراستە ی منداڵە چاو گە شە کانی گە لە کە ی کردووە تا بتوانیت لە م رێگایەوە خزمە ت بە منداڵان گە ل و خاك و نیشتمان و نە تە وە کە ی بکات ئە مە ش لە شیعری (نیشتمان) دا بە تە واوی خۆی دە نوێنێ کە دە ڵی َ:-

هە ر بـژی نیشتمانـــــــــــــــم جێی بـــــــــــاب و بـــاپیرانم
خاك بە پیت و ئـــــــــتاوی زۆر بــــــاخی میـــــوە ی جــۆراوجۆر
پرهاوینە هـــــــــــــــە وارە هە مـــــــووی باخچە و گوڵزارە
(محەمەد دارياس , 2003: 39)

لێرە دا شاعیر ستایشی نیشتمان و نە تەوەکە ی دە کات و هە وڵ دە دات تۆوی خۆشە ویستی نیشمان و نە تەوەکە ی لە ناخی منداڵاندا بچێنی تا لە دوارۆژدا بتوانن خزمە ت بەگە ل و وڵاتە کە یان بکە ن .

2- ڕەنگدانەوەی بواری ئاینی:-

ئاین یە کیکە لە و بنە ما سە رکی و گرینگانەی کە کاریگەریە کی زۆر بە هێز و بە رزو فراوانی لە سە ر شاعیرانی کوردا بە گشتی هە بوو ە . تا رادە یە کی زۆریش کاریگە ری لە سە ر محەمەد دارياس دروست کردوە . چونکە کۆمە لگای کوردی پە یوە ندیە کی بە هیزی بە ئاینەوە هە بووە و لە ژێر سێبە ری ئایندا گە شە ی کردووە . هە ر ئە مە ش هۆکاریکی مەزن بووە بۆ ئەوەی ڕەنگدانەوەی ئاینی لە شیعرە کانیدا بێتە کایەوە . هە روەك لەم کۆپلە شیعرە ی شاعیردا بە ناونیشانی (خودا) دەردەکە وێت کە دە ڵێ :-

خـــــــــودا تـــــــاك و تە نیایە لە گشت کـــــــــارێ توانایە
خـــــــــــاوەن ڕۆژی دواییــــــــە هـــــە رچی فەرمــــووی ڕەوایە
نە بووە و نەکەس لێ ی دە بـــــێ لە چاو مـــــــــــرۆڤ جودايە
دەسە ڵات دارە و بە هێـــــــــــز هە ر خـــــۆی گەورەو زانايە
کێ لە فەرمانــــــــــــــی دەرچێ بە زەیـــــــــــــی پێدانایـــــــە
هەرهەیـــــــــــــــە و هەر دەمێنێ بـــــێ شوێن و بـــــێ جێگاییە
پشت و پە نامـــــــا ن ئــــە تۆی بمان بە خشی خودایــــــــــە
(محەمەد فە تحوڵا کۆیی, 2000: 5)

لێرەدا شاعیر وەك کە سێکی شارە زاو خاوە ن ئە زموون و بە توانا لە بواری ئاینی و خواپەرستیدا و بە زمانیکی سادەو ساکارو جوان و رەوان و بە ئاوازیکی مۆسیقی خۆش و سە رنج راکیش ستایشێکی زۆر جوان و راست و دروستی خوای پەروەردگاری کردوە . بە شێوەیەك وەك ئەوەی لە کتێبە ئاسمانیە کاندا هاتووە .لە هە مان کاتدا بە شیوازیکی زۆر وەستایانە و هونەریانە گەورەیی و پیرۆزی خوای بۆمنداڵان دەرخستووە ، تا بتوانن زۆر بە ئاسانی لە بە ری بکە ن و سود و چێژی لێ وەر بگرن و فێرە خواپە رستی ببن .

3-رەنگدانەوەی بواری کۆمە ڵایەتی .

منداڵ سە رتا کاتیك لە دایك دە بێت هیچ شتێك دەربارەی ئاین و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان نازانێت بەڵام پاش ماوەیەك ووردە ووردەو ڕۆژلەدوای ڕۆژ لە ئەنجامی ڕاهێنان و فێرکردنی کۆمەڵایەتی یەوەجیاوازی زۆر لە لایەنە کۆمەڵایەتی یەکان(ئاین و داب ونەریت و....هتد)فێردەبێت و لەنێوان ئەومنداڵانەی هەمووجیهان دروست دەبێتبە پرۆسەی ڕاهێنان وپێگەیاندنی کۆمەڵایەتی لە ڕێگەی خێزان و دامو دەزگا کۆمەڵایەتی یەکان فێری داب و نەریت و بەهاو یاساو ڕەوشتە کۆمەڵایەتی یەکان دەکرێت تا لە بونەوەرێکی بایۆلۆژیەوە دەگۆڕدرێت بۆ بونەوەرێکی کۆمەڵایەتی."منداڵ لەورۆژەوەی کە لەدایك دەبێ دەبێتە ئەندامێکی نوێی ئەو کۆمەڵەی کە تیایدا دەژی شیعری منداڵانیش هەوڵدەدات ئەو منداڵە لەگەڵ کۆمەڵەیەکدا بگونجێنێ و بەکەلتورو نەریت و نهێنی وپایەو سایەکانی شارەزای بکات.هەروەها بەسیستەمو و ئاوات و ئامانجەکانی ئەو کۆمەڵە ئاشنای دەکات وە ئەمە دەبێتە ڕێ ئاسانکاریەك کە ئەومنداڵانە بتوانن لە ناو کۆمەڵگەدا جێ ی خۆیان بکەنەوەو نەبنە ئەندامێکی بێ کەڵکو بارقورسی لەسەری..."
(د.عبدالرۆ ف ابو سعد, 1994 :51)

هەروەها شیعریش رۆڵێکی گرنگی هەبووە لەم ڕووەوە تا وابکات کە منداڵ لە سەرجەم بوارە کۆمەڵایەتیەکاندا ببێت بە کەسایەتیەکی تەواو کۆمەڵایەتی،یەکەم کەسی گرنگ لە ژیانی منداڵدا دایکە هەرلەبەر ئەوەشە کە یەکەم پەیوەنی کۆمەڵایەتی منداڵ لە گەڵ دایکیەتی.هە روە کو شاعیر لە شیعری(نەریتی خیزان) ئاماژە ی پێکردوو و دە ڵێ :-

لەناوخێزان هەمووکـــــــــــــات بەبێ بەزم و کارە ســـات
دێم و دەچم بەبێ دەنــــــــگ وریـاو چاپوك و چەڵەنـگ

خۆم وون ناکەم کاتـــی جەم   نانم دەخۆم بەبێ خـــەم
بەیانی جـــل دەگـــۆڕم   راسـت و چـەپـم دەنـۆ ڕم
گـــەر ناردمیان بۆکـــارێ   بەسەر چاوم گشت جـارێ
بـــانگم بکەن بۆگەرمـــاو   خێرا دەڵێم بەسەر چـــاو
یـــان بمبەن بۆلای سەرتاش   کردەوەیەکی جوان و بـــاش
بۆگشـت کارێ ئـــامادەم   لەدابـــی خۆم لا نـــادەم

(محەمەد دارياس,2006 : 36)

ليره دا بۆمان دەر دەكه وێ شاعير له بواری كۆمه ڵايه تيشدا خاوەن ئه زموونێكی فراوان بووە و شاره زايه كی زۆر باشی له خوو نه ريته كۆمه ڵايه تيه كاندا هه بوو ە . له هه مان كاتدا زۆر باش زانيويه تی كاريگه ری كۆمه ڵگا چه نده و چۆنه به سه ر منداڵان يان تاكه كانی ناو كۆمه ڵگا ، وه به پێچه وانه شه وه ، بۆيه ده بينين شاعير هه وليداوه منداڵان فێری ئه و خوو نه ريته حوان باش و به رزانه بكات كه كاريگەری باش و ئه رێنييان له سەر كۆمه ڵگادا هه يه وه به بێچەوانەشەوە .

ئه نجام :

1_-شيعری منداڵان پانتايەکی گەورەو فراوانی له دەقی ئەدەبی منداڵاندا داگير كردوە وكاريگەرييه كی به رزوبەهێزيشی لەسەر منداڵان دا هەيە .بەتايبەتی لەشيعرەكانی محەمەد دارياس دا.

2_-مه به ستی سه ره كی ئەدەبيی منداڵان له لای شاعير پەرەپێدانی توانا شاراوەكانی منداڵانه و گەشەدانه به لايەنه جياوازەكانی گەشەی منداڵ بەشێوەيەكی دروست.

3_--شاعير به شێوازيكی تايبه تی و به زمانێكی ساده و ساكارو ناسكی منداڵانەو له چوارچێوەی وێنەيه كی سيحراوی و سه رنج ڕاكيش و له سنوری ئه ندێشه يه كی فراواندا شيعری بۆمنداڵان نووسيووه و ، له م بواره شدا زۆر باڵا ده ست و به سه ليقه و خاوەن ئه زموون دەركه وتووه.

4_-تێروانينی شاعير بۆمندالان فره لايه ن و فره ڕەنگ و فره بابه ته.

5_هه رچه نده هه ردوو لايه نی رەشبينی و گه شبينی له شيعره كانی شاعير به دی ده كرێت به ڵام لايه نی گه شبينی زاڵ تره.

6_-رەنگدانەوەی بوارەكانی نيشتمانی و نەتەوەيی و ته ندورستی و دەروونی ئاينی و كۆمەڵايه تی، له پاڵ بواره كانی پەروردە و فيركردن و زانست دا له شيعره كانی شاعير دا به ڕاده يه كی زۆر به دی ده كرێت و پێگه يه كی گرينگ و گه وره و كاريگەری هەيە.

ليستی سه رچاوەكان به زمانی كوردی

1_-ئەحمەد ساڵح فەرهادی (2.13) *منداڵ و ئەدەبی منداڵ*, چاپی يەكەم, هەولێر.

2_-حه مه كه ريم هه ورامی(2005) ئه ده بی منداڵانی كورد ،بەرگی يه كه م ، هه ولير.

3_-حەمه فه ريق حه سه ن (2010) مندال و ئه ده بی منداڵان ،*ڕۆژنامه ی فەرهه نگ* ، ژ 916، هەولێر.

4_-خاليده قادر فەرەج (1999) *چيرۆكی منداڵان له ئه ده بی كوردی دا* ،نامه ی ماستەر ،كۆليژی پەروەردەی ئيبن روشد زانكۆی بەغدا

5_--خاليده قادر فرج(2004) شيعر له ئه ده بی منداڵاندا ،*گۆڤاری گه رميان* ،ژمارە10 ، لا 37

6_-رۆستەم باجه ڵان(1990) له باره ی ئه ده بی منداڵانەوە،*گۆڤاری كاروان* ، ژمارە 88، هەولير.

7-_ رازاوە رەشيد سه بری (2007) چيرۆكی منداڵان له ئه ده بی كورديدا ،*نامه ی ماستەر* ،كۆليژی زانسته مرۆڤايه تيه كان ،زانكۆی سه لاحه ددين.

8-_ رێواس ئه حمه د (2005) سه ره تايه ك ده رباره ی ئه ده بی منداڵانی كورد ، چاپخانه ی وەزاره تی پەروەردە، هەولێر.

9-_ -شێخ محەمەدی خاڵ(1984) *ناڵەی دەروون*، چاپخانەی ئيرشاد، بەغداد.

10-_فازيل مه جيد مه حمود (2004) *شيعری منداڵان له ئه ده بی كورديدا* ،دەزگای چاپ و به خشی سه رده م ،چ1.

11_- فازيل مه جيد محمود (2000) شيعری منداڵان له ئه ده بی كوردی دا،*نامه ی دكتۆرا* ، زاانكۆی سليمانی ،كۆليژی زمان.

12_- عبولڕەزاق بيمار (1980) سەرەتايه كی ئەدەبی منداڵان ،*گۆڤاری نوسەری كورد*، ژ 3 . چابخانه ی الحوادپ ،بغداد.

13_- عەبدولعەزيز عومەر عەبدولقادر(2005) به ئاشتی كردنی پەروەردە و فێركردن، چاپخانەيوەزارەتی رۆشنبيری، هه ولير.

14_- فه ريدون علی ئه مين (1985) جيهانی منداڵان ، *پيرێكی ريش درێژ هه بوو* ، چابخانه ی دار افاق العربيه، به غدا.

15_- كەمال ميراودەلی (1981) *چه ند وتارێك دەربارەی ئەدەب و ره خنه ی كوردی* ، چابخانه ی الحوادث ،بغداد.

16_- محەمەد دارياس (2003) *جريوەی چۆلەكە* ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی.

17_- محه مه دارياس (2004) *منداڵ و ژينگه* ، له بڵاو كراوەكانی ده سته ی پارستن و چاكردنی ژينگه ، هەولێر.

18_- محه مه د دارياس (2006) خونچه ی به هار ، چ 1 ، چاپخانه ی وەزارەتی كشتوكاڵ، هەولير.

19_ محەمەد دارياس(2004) *باخچە ى پە پولان* ، چاپخانەی ڕێکخراوی کوردستان.
20_- محە مەد کۆیی (محەمەد دارياس) (2000) گوڵزاری جگە ر گۆشە کان، چابخانە ی وەزارەتی رۆشنبیری، هە ولێر.
21_- نەوزاد علی ئەحمەد(2006) *منداڵ و ئە دەب ,* چاپی یەکەم, هەولێر.
22_- هۆراس : هونەری شیعر ،و: حەمید عەزیز (2005) چاپی دووەم، چاپخانەی چوار چرا ، سلێمانی.

لیستی سە رچاوەکان بە زمانی عە رە بی :-

23_- جورج كلاس (1840) الالسنيه واللغه الطفل، منشورات جامعيه ، بيروت
24_- عبدالفتاح ابو معال (1988) *ادب الاطفال*، بيروت.
-25_ عبد الروف ابو سعد (1994) *الطفل عالمه الادبى*، دار المعارف ، بغداد.
26_ ليندا ل.دفيدوف (1983) *مدخل علم النفس,* ترجمه:د. سيد الطواب, د. محمود عمر , د. نجيب خزام(نيويورك: دار ماكجر وهيجل للنشر,
27_ - محمد محمود رەزوان واحمد نجيب (1989) ادب الاطفال ، مبادئه، مقاوماته الاساسيه.
28_- هادى نعمان الهيتى (1978) ادب الاطفال ، فلسفته ، فنونه ، وسائطة ، دارالحريه ، بغداد ،
29_ هادى نعمان الهيتى واصدقائة (1989) ادب الاطفال، بغداد .

ملخص

(مكانة الاطفال في شعر محمد دارياس) خطوة لبيان موضوع مهم ومؤثر لمعرفة مفهوم وتعريف مكانة الاطفال . و يتم خلال هذه الدراسة عرض قيمة واهمية ودور الطفل في الاشعار الشاعر. وغرض اختيار هذا الموضوع يرجع الئ الفراغ الموجود في هذة المجال، هذا من جانب ، واظهار الجوانب المخفية واهمية مكانة الاطفال عند هذا الشاعر الكبير من جانب اخر ، لذلك يركز هذا البحث على نقطتين, وهما:
أ – اهمية وحيوية مواضيع الاطفال فى مجال الشعر .ب-مقدرة وكفاءة وخبرة وسليقة الشاعر فى هذا الجانب .لانجاز هذا البحث اعتمدنا على المذاهب النقدية والوصفية والتحليلية لغرض تجسيد الاهداف الادبية التى تكون اسبا بأ رئيسية لخدمة الموضوع . اهمية الموضوع هي انة يتناول قضية حساسة وذات شان والتى لم يكتب عنها بالشكل المطلوب والاكاديمى في شعر الشاعر. لذالك هدفنا في البحث هو اظهار دور واهمية وتاثير الاطفال في الشعر عامة وفى شعر محمد دارياس خاصة . والبحث متكون من فصلين ومقدمة . الفصل الاول نظرى ومتكون من محورين: الاول عن تعريف مفهوم الشعر الاطفال المحور الثانى خصص لتاريخ و اسباب واغراض الشعر والادب الاطفال . وفى سبيل اثبات ذالك استندنا على أراء بعض الاعلام من الكتاب والنقاد . لكن الفصل الثاني متكون من ثلاثة محاور . في الاول تحدثنا عن قيمة وتاثير مجالات العلم و التربية والتعليم في شعر الشاعر . وفي المحور الثاني اظهرنا قيمة واهمية النفسية والصحية عندالشاعر. اما في المحور الثالث تناولنا الجوانب الامية و الوطنية و الدينية و الاجتماعية ، للنص الشعري ومستوى عمقها وتاثيرها في استاتيكية ولذة اسلوب الشاعر باسلوب تحليلى ووصفى . وفي النهاية عرضنا نتائج البحث وقائمة المصادر وخلاصة البحث باللغتين العربية والانجليزية .

Abstract

This study is titled the position of Child in the Muhammad Daryas' poems. The purpose behind considering this topic is to illustrate the significance, the effectiveness, and the value of Child's position in the Kurdish literature in general, and in the Daryas' poems in specific as well as considering the role of the Daryas' role in this field. In addition to what have been mentioned above, the significant of child as the raw element of constructing society in the current time or in in the future is another encouraging point of examining this point. This study adopts both descriptive and analytical approach to examine, describe and analyze the poems that have been composed particularly by Daryas for Children.

Concerning the scope, the study embraces the position of child in Daryas' poems. This study consists of introduction and two main chapters. Chapter one is devoted to the theoretical part which consists of two main sections. The first section introduces the concept and the definitions of child's poems. The second section is devoted to the significance and the status of child in Daryas' poetry which embraces three sections. The first section is concerned with the teaching and educational issues. The second section deals with the Daryas' care to the child's health (Physical and psychological). The third section is restricted to elaborate on the national, patriotic, religious, and social issues that are observed in the Daryas' child poems.

This study ends with the most significant concluding points that have been derived throughout this study, and with list of the used refrences.